

LEVÉLTÁRI ÉLETÜNK LAPJAI, 1919–1945

Évfordulóink kapcsán már sok szó esett a levéltár megalapításának körülményeiről, történetéről, őrzött dokumentumairól. Itt és most a levéltár megalakulása utáni időszak mindennapi életéből szeretnék „lapokat” felvillantani.

1. lap: Elhelyezés

Miután a levéltár „kinötte” a Honvédelmi Minisztérium 1/a osztályának adott helyiség kereteket, megindult számára az épületkeresés. 1919-től két nézet alakult ki ezzel kapcsolatban: az egyik szerint a várbeli Nándor laktanya vagy más laktanya – például a Hadik – adhatna otthont az intézetnek. A másik nézetet vallók a Citadellában kívánták elhelyezni. Ezt azonban igen gyorsan elvetették, mert igényként fogalmazódott meg a könnyű hozzáférhetőség, ami a Citadella esetében sikló vagy felvonó és kényelmes utak megépítését tette volna szükségessé, ami azonban nagyon költséges lett volna.

A levéltár létesítésénél bábáskodóknak igen határozott elképzeléseik voltak az elhelyezésről, megfogalmazták: az épületnek olyannak kell lennie, hogy körülötte nagyobb muzeális tárgyak (ágyúk, kocsik) elhelyezhetőek legyenek, valamint a történelmi tradíciót is figyelembe kívánták venni. A Nándor laktanya mellett szóló érvek voltak, hogy az épületet olyan szilárdnak ítélték, hogy a főépületre egy-két emelet is felhúzható lenne, valamint az udvaron lévő konyhák és a patkolókovács műhely helyére másik nagyobb épület is lehetne építeni. Olcsóbb lenne, mint egy teljesen új épület. A ráépítésnek olyannak kellene lennie, hogy a katonai kulturális intézet jellege kidomborodjék. Előnyösnek ítélték a Bécsi kapu tértől a vársétányig való stílszerű kiépítést (a Halászbástyához hasonlóan!). Mindezzel a főváros látképe is gazdagodnék. Amennyiben az ország „sivár” pénzügyi állapota miatt a Pénzügyminisztérium nem tudna pénzt adni az épület megújítására, akkor országos gyűjtési akció keretében lehetne a pénzt előteremteni, „ami valószínűleg már az első napon eredményezné a kérdéses építkezéshez szükséges összeget” (!).

Ekkor a laktanyában a szegedi vadászászlóalj volt elhelyezve, és Honvédelmi Minisztérium egyes osztályai is ide kerültek volna. A Minisztérium tehát elutasította az elképzelést, mivel a Várban mindenképpen katonai és karhatalmi szempontból fontos egységek elhelyezését tartotta fontosnak. Ellenérvként a levéltár vezetése azt hozta fel, hogy „szem előtt tartva, hogy a várban csak úri családok laknak, kizártnak tartható, hogy valamely újabb forradalom a várból induljon ki.” De még ebben az esetben is a laktanyában két gyalogszázad és egy géppuskás szakasz elegendő lenne egy esetleges lázadás megfékezésére és leverésére. A honvédelmi miniszter elutasította az érveket, mondván, a levéltár/múzeum, plusz egy katonai csapatot jelent, „egymás mellett élésük” súrlódásokhoz vezethet; egyébként sem hitt a szükséges anyagiak előteremtésének realitásában. Lehetőségként még felmerült a Vérmezőn vagy a Széna téren üresen álló épületben való

elhelyezés, valamint a Vácra vagy Zircre való település is. – Az ügy 1920 végén lekerült a napirendről.¹

1921-től, amint az már ismert, az Országos Levéltár bécsi kapu téri új épületének III–IV. emeletén lettek elhelyezve a Hadtörténelmi Levéltár anyagai és irodái, a múzeumi gyűjtemény pedig a Mária Terézia laktanya II. emeletére került, ahol a kiutalt helyiségek már akkor sem feleltek meg rendeltetésüknek.²

2. lap: Irodák

Mit is tartottak fontosnak a dolgozószobák berendezésénél? – Az íróasztalokat, például jó karban kellett tartani, a hozzávaló kulcsok megőrzése a használó feladata volt. Ha elvesztette vagy más okból hiányzott, saját költségén kellett újat készíttetnie. A fölösleges asztalokat le kellett adni.³

A parancsnokság minden szobájában ki kellett függeszteni az előjárók képeit (a Legfelsőbb Hadúr, a Honvédelmi Miniszter és a Honvédség Főparancsnoka), mégpedig meghatározott sorrendben: a kormányzó úr közepén, jobbján a miniszter, balján pedig a főparancsnok képével. A volt előjárók képei díszíthették a tisztí étkeзде, a hivatali helyiségek falait. Mindezek beszerzési költségeit a Minisztérium biztosította. „Az arcképek házilag egyszerűen keretezendők be.”⁴

Érdekesként lássuk a levéltári kutatóterem bútorzatának leírását: „1 db festett íróasztal, 1 db fényezett kis asztal, 3 db festett, viaszos vászonnal behúzott kutatóasztal, az egyik asztal közepén állványhoz rögzített tintaceruza védővel, 1 db fekete Thonet-karosszék az íróasztalhoz, 19 db piros Thonet-szék a kutatóasztalokhoz, 1 ruhafogas állvány, az oldalfolyosón 2 db festett kutatószekrény, 1 db fali hőmérő, 1 db asztali villanycsengő.”⁵

3. lap: Felhívás a Levéltár és a Múzeum támogatására

A levéltár megalakulása a háború befejezésével egy időben történt, az ország igen nehéz pénzügyi helyzetében. Állami támogatást ekkor alig lehetett remélni. „Hadtörténeti kincseink, ezer éves küzdelmeink emléktárgyainak megőrzésére... szükség van a hazafias áldozatkészségre.”⁶

Milyen propagandafogásokat javasoltak ennek az anyagi javakban is megnyilvánuló megszerzésére? A bástya-sétányon nyári hónapokban vásár- és ünnepnapokon igen nagy és előkelő közönség sétált. Szórakoztatásukra úgynevezett sétahangversenyeket terveztek. Személyenként 5-10 korona belépődíjjal lehetett volna a bástyasétányra belépni, ahol katonazene, hadtörténelmi népszerű előadások, büfé, öltözeti bemutatók által próbáltak adományt gyűjteni.

¹ Hadtörténelmi Levéltár, saját irattár, 976/el.n.lt-1920. (Mivel a források mind ebből a fondból valók, a továbbiakban csak a számszerű jelzetet adom meg.)

² 66/el.n.lt-1921.

³ 15/kt-1938.

⁴ 811/kt-1937.

⁵ 579/kt.lt-1941.

⁶ Sz. n. (1920).

De pénzügyi támogatást reméltek a főuraktól, a pénzügyi intézetektől, a nagy vállalatoktól is. Az adakozóknak ingyen biztosítottak volna saját kiadványokat, neveiket és az összeget nyilvánosságra hozták volna. „Nem kérünk alamizsnát, hanem csak olyan áldozatkészséget, melynek legragyogóbb példáját a legnagyobb magyar, gr. Széchényi István a MTA megalapításánál mutatta.”⁷

4. lap: Polgári intézetté alakulás

Már ekkor is felmerült időről-időre a dilemma: vajon kell-e, szükséges-e a levéltár katonai alárendeltségének fenntartása? Sokan látták úgy, hogy a Honvédelmi Minisztérium „templomi egerének” egy polgári közgyűjtemény keretei között nagyobb gyarapodási, fejlődési lehetőségei adódnának.

A levéltár önálló intézetként is működhetett volna, mint „M. kir. történelmi gyűjteménytár”, vagy esetleg hadtörténelmi csoportként az Országos Levéltár szervezetében. (A Múzeum esetében inkább csak az önálló intézetté alakulást hozták szóba, mert különben az „aránylag még szegény Hadtörténelmi Múzeum” a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárához került volna.)

A katonai dokumentumok felett azonban a honvédelmi miniszter meg akarta őrizni a felügyeleti jogot, ezért „félre nem magyarázható és meg nem kerülhető módon szabályozni” kellett volna a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter egymáshoz való viszonyát ebben a kérdésben, és minden fontosabb vagy elvi jelentőségű ügyben előzetes véleményt kellett volna kérni illetve tájékoztatni kellett volna a honvédelmi minisztert.⁸

5. lap: Fejlődés

A levéltár „tíz évnyi küzdelmes vajúdása” után elkerülhetetlennek látták az addigi tapasztalatok alapján a három legfontosabb létkérdés „végleges és gyökeres” rendezését. Ezek a személyi, az anyagi és az elhelyezési kérdések voltak. A levéltár vezetése 101 fős létszámot tartott szükségesnek, 64 tényleges tiszttel, valamint 37 nyugállományú és polgári alkalmazottal számoltak. Elengedhetetlennek tartották az egyetemet végzett tisztek felvételét. Az anyagi juttatások keretének felemelésére mindenképpen számítottak, „mert csekély díjazással megfelelő munkatársakat nem kapunk.”

A bécsi felszámolás eredményeként nagyban növekedett az elhelyezésre szánt anyag mennyisége. Célként jelölték meg az úgynevezett nagy könyvtár – amely ekkor a Tiszti Kaszinó épületében működött – mint hadtörténelmi szakkönyvtár visszaszerzését. Ehhez természetesen az elhelyezési gondok megoldása kellett. Ebben a kérdésben alapelveként fogalmazták meg egy teljesen zárt, mástól független épület megszerzését (központi fűtéssel!), amely épület külső megjelenésében is feleljen meg a kulturális intézményi jellegnek. Ideiglenes helyet nem akartak elfogadni, csak teljesen elkészültet, hogy az iratokat rögtön a végleges helyükre lehessen rakni, valamint az épület több évtizedre megfelelő raktár térfogattal rendelkezzen. Ekkor leginkább a Falk Miksa utcai épület, valamint a Mária

⁷ Sz. n. (1920).

⁸ 66/fg.lt-1922.

Terézia laktanya nem napos oldala („máskülönben az okmányok hamar tönkremennek”) merült fel lehetőségként.⁹

Természetesen ezekből a nagy ívű tervekből semmi sem lett. A következő évben az intézet elöljáró szervei a Honvédelmi Minisztérium és a Honvédség Főparancsnoksága átvizsgálta az intézet fejlődését, és kilátásként inkább a leépítést, illetve a „lepasszólást” fogalmazta meg. Három koncepciót vitattak meg: az egyik, hogy maradjon önálló a levéltár, de leválasztva róla a személyügyi osztályt, a könyvtárat, a fényképészetet, és a térképtárat. A Mária Terézia Rend kitüntetési ügyeit sem itt intézték volna és az (első) világháborús kötetek munkálatai sem itt folytak volna. Szervezeti tagozódása mutatja feladatrendszerét: főigazgatóság, főigazgató helyettes (számadótest), levéltár – világháború előtti, világháborús, és világháború utáni iratokat kezelő csoportokkal –, hadrendi osztály, kiadóhivatal, bécsi bizottság, berlini exponens. Összesen 45 fővel működve úgy, hogy a „dologi kiadások még 15-20%-kal csökkenthetők” legyenek.

A másik elképzelés szerint beolvadt volna az Országos Levéltárba katonai alosztályként, összesen 18 fővel. Bizonyos katonai felügyeleti jogosítványok maradnának, például a fegyelmi ellenőrzés, de tudományos és levéltári szempontból az Országos Levéltárnak rendelték volna alá.

A harmadik változat a teljes beolvadás lett volna a polgári levéltárba.¹⁰

6. lap: Hadisírok gondozása

Megalakulása után a levéltár foglalkozott a hősök emlékét megőrkítő kérdésekkel. A Honvédelmi Minisztérium 36. (hadisírgondozó) osztályának felállításával napirendre került a két szerv feladatainak elkülönítése. Ezek szerint az osztály végezte a hadisírok összeírását és az alapmunkálatokat (a sír és a sírkerület gondozását), a költségei fedezésére 5 millió korona állt volna rendelkezésre 1921-ben. A Levéltár pedig a sírok művészi kiviteléért és a kegyeletért lett felelős. Erre hivatkozva részt kért ebből az összegből, mivel, ahogy a levéltár megállapítja, a „mai nehéz viszonyok közepette” gyűjtésre, adakozásra nemigen lehet számítani, tehát ezt a feladatot is az 5 millióból kell megoldani. A HM osztálya erre nem igazán volt hajlandó, lehetőségként inkább azt vette fel, hogy vegyék igénybe a női szervezeteket, „amelyek már hivatásuknál fogva is szinte nemes kötelességüknek vallják a kegyelet ápolását”. Ők vennék át a hadisírok ápolását, „s így e nemes lelkű versengés folytán igazán szép hadisírjaink lennének.”

A hadifogoly temetők fenntartására a trianoni békefeltételek kötelezték az országot, a célra azonban nem lehetett a katonaságot felhasználni. Egyelőre azok gondozása is ebből az összegből történt. A nehéz pénzügyi viszonyok közepette mindezek megoldására igen kevésnek tűnt ez az összeg. Javaslatként felmerült, hogy a temetőben célszerű lenne kertészetet vagy méhészetet (!) létesíteni, amely lényeges bevétellel járna. (A méhészetet később elvetették.)¹¹

⁹ 431/fg.lt-1929.

¹⁰ 409/fg.lt-1930.

¹¹ 96/el.n.lt-1921.

7. lap: Munkaügyek

A levéltár feladatainak túlnyomó részét az első világháborús mű megírása illetve ennek gyorsítása jelentette. „A feldolgozás eddigi üteme mellett azonban évtizedek telhetnek még el addig, amíg az teljesen elkészül, és így hovatovább elveszti időszerűségét és egyben az olvasó közönség érdeklődését is” – áll a levéltár működési jelentésében 1937-ben.¹² A mű elkészítése annyira lekötötte a levéltár munkáját, hogy például a régi magyar hadtörténelem feldolgozását nem is tartotta ekkor feladatának, csupán az érdeklődés felkeltését pályázatok útján, és az okmányi anyagrendelkezésre bocsátását.¹³

A Múzeummal történt szétválás után (1922) is megmaradt a két intézmény közötti együttműködés, ezek között első helyen szerepelt, hogy az olyan értesüléseket, amelyek a testvérintézetet is érdekelhetik, megosszák egymás között, egymás kézikönyvtárait használhassák, bocsássák azt a másik fél részére, illetve a könyvbeszerzéseket hangolják össze.¹⁴

Anyagi eszközök hiányában a levéltár napilapokat valamint a történelem és a hadtudomány területén kívül eső folyóiratokat nem járathatott. Ezért a munkatársakat kérték fel a sajtófigyelésre, kiosztották, hogy ki milyen sajtóterméket fog olvasni.¹⁵

A levéltár szervezeti keretébe tartozó személyügyi osztály 1928 óta állandóan jelentette, hogy az igazolások nagy száma és a munkaerő hiánya miatt a munkájuk feltorlódott (a tűzharcos törvénnyel kapcsolatos igazoló eljárásoknál a kitüntetési javaslatokra volt szükség, ám a bécsi felszámoló osztály kevés alkalmazottja nem volt képes ezt a munkát időben elvégezni, így az osztálynál több mint egy éve leadott kérelmek is váraakoztak elintézésre. Ezen ügydarabok megválaszolásának állandó sürgetésén kívül tíz év alatt sem történt ez ügyben semmiféle változás.¹⁶

1939 elejétől Major Miklós ezredes vette át a levéltár főigazgatói/parancsnoki tisztségét, szép reményekkel, nagy tervekkel és nem kellően ismerve a levéltár mindennapos életét, munkáját és gondjait. Markó Árpád, a levéltárban titkárként is dolgozó kiváló hadtörténész reflektált a vezetői programra: „A Hadtörténelmi Levéltár a jelenlegi beosztása és állománya mellett a főigazgató által lefektetett munkatervet zökkenés nélkül végrehajtani nem képes”. Ugyanis a levéltár sok más, a honvédelmi minisztertől jövő munkát is köteles volt végrehajtani, amely nyilván „elkerülhette a főigazgató úr figyelmét”. A levéltári rendezési munkákat szüneteltetni kellett a munkaerőhiány miatt. A levéltár legfontosabb munkája továbbra is az (első) világháborús mű elkészítése volt. A közigazgatási munkával túlterhelt helyi dolgozók helyett önként vállalkozó nyugdíjas tisztek végezték ezt a munkát, akiknek a munkáját segíteni, javítani, illetve pótolni kellett. A kifizetések e tisztek részére megtörténtek, azonban a kéziratok mégsem készültek el, azt mégiscsak az intézetiek írták meg. „Ez az intézet tisztikarában nagyfokú elkeseredést váltott ki”, nem alaptalanul. Sorolva a további nehézségeket: a hadinaptár összeállításához adatokat kell keresgélgni, a nagyszámú kutatót szabályszerűen ki kell szolgálni, s szintén a honvédelmi miniszter megbízásra a fegyvertények gyűjteményének összeállítása is a levél-

¹² 470/kt.lt-1937.

¹³ 716/kt-1936.

¹⁴ 951/kt.lt-1936.

¹⁵ Uo.

¹⁶ 216/1938.

tár feladata lett. „Mennél több erőt vagyunk képesek itt munkába állítani annál hamarabb fejezhető be ez a közigazgatási munka” és kezdődhet el a valóban levéltári feladatok elvégzése. A megoldást Markó Árpád az állástalan diplomások felvételében látta, valamint, hogy a magántermészetű munkákat ne a kincstár által fizetett gépirókkal végeztessék el.¹⁷

A problémák ma is nagyon ismerősek – a főigazgatói reagálás szinte meglepő: „Teljesen egyetértek! Alapos, helyes javaslat!”¹⁸

Sőt mi több, a főigazgató még intézkedést is tett, amelyet egy háziparancsban is rögzítettek. 28 állandó, és 31 kiegészítő dolgozó felvételét kérte. Meghatározott napokra rakták a kutatási időt, és a magánkutatást megszüntették.¹⁹

Sajnos a levéltár a felállítása utáni 25. évben sem érte el azt az állapotot, amelyet hivatása alapján be kellett volna töltenie. Sok magyar iratanyag volt még Bécsben. Ennek oka a kirendeltség személyzeti és technikai-felszerelési hiánya volt. Sőt, idővel a személyi ügyek, az igazolások (hadigondozási ügyek, kitüntetési javaslatok, leszármazási ügyek, volt tartalékos tisztek nyilvántartása) 13 ezer ügydarab hátralékot eredményezett!), teljesen elvitték eredeti feladatától. A dokumentumok hazahozatalának meggyorsítására a másolás tűnt a legalkalmasabbnak. Példaként az Országos Levéltár ekkor már általános gyakorlata állt, hogy a kutatók nem eredeti iratokat, hanem nagyított fotómásolatokat kaptak. Ezzel szemben a Hadtörténelmi Levéltár fényképezési osztálya évek óta nem működött: „a műterem egész éven át zárva volt, mert üzemben tartása nem bizonyult gazdaságosnak”. Ismételten pénzt kértek a megfelelő szakképzettségű emberek felvételére és a fényképezés újraindítására.²⁰

Munkahelyi viták nyilván ugyanúgy léteztek, mint manapság, de ritkán kerültek írásban rögzítésre. – Azért erre is akad példa. Egy altiszt panasza szerint, mivel egy, a szolgálati beosztásával össze nem egyeztethető munkát nem végzett el, munkatársa, egy alezredes „kommunista disznónak” nevezte. Ezzel megsértve nemcsak a becsületét, de „hazafias magyarságát” is, mert, ahogy önérzetesen kifejtette: „a kommunista elv és a hazafiaság nem egyeztethető össze, így aki kommunista az nem lehet jó magyar ember, és közmegegyezést érdemel.” A munkahelyi vita eredményeként az alezredes úr visszavonta a kommunista jelzőt, a disznó maradhatott.²¹

8. lap: Alkalmazás és alkalmazottak

A levéltári felvétel fontos követelménye volt, hogy a jelentkező élethivatásának tekintse ezt a munkát. Ezen kívül rátermettséget, szakképzettséget, a német nyelv tökéletes ismeretét, a latin nyelvtudás megfelelő ismeretét várták el. Tudásanyagban ismernie kellett a jelöltnek az (első) világháborús német intézkedéseket, ezeknek magyarra fordítását szó-tár nélkül, Magyarország hadszervezetét a honfoglalástól napjainkig, az Osztrák–Magyar Monarchia világháborús csapatait, eseményeit. Ezen kívül egy választott nyelvű szöveg helyes lefordítását is kérték.

¹⁷ 15/9.-1939.

¹⁸ Uo.

¹⁹ 15/10.-1939.

²⁰ 643/kt-1943.

²¹ 1050-a/kt-1937.

A felvételnél nem jöhettek számításba, akik a lépcsőkön, létrákon nem tudnak járni (szívbeteg, hátgerinc sorvadásos stb.), a tüdőbetegek (a por miatt), és akiket rokkantságuk gátolt az írásban, rajzolásban.²²

Mivel a Levéltárhoz (és a Múzeumhoz is) véglegesen beosztott tisztek részére az „átlagon jóval felülemelkedő követelményeket állítanak fel” – amint láttuk a felvételi követelményeknél – sőt a továbbiakban az egyéves próbaszolgálat után újra vizsgázni kellett levéltári szakismeretből és írói készségből, s felmerült részükre egy külön állománycsoport létrehozása. Az élethivatásnak tekintést alátámasztandó megkövetelték főiskolai előadások látogatását, tudományos és nyelvtudási ismereteik folyamatos bővítését. Mindezt azonban csak akkor lehet megkövetelni (vélte a levéltár vezetése), ha zavartalan a munkavégzésük és a „szükséges nyugodt lelki egyensúlyt is biztosítottuk”. Elismerésükként megfelelő előléptetésre kellene számítaniuk. Ekkor viszont egy állománycsoportban voltak a nevelő tanárokkal, a műszaki tisztviselőkkel, a gyógyszereszekkel, az erdő és mezőgazdasági, és számvevőségi tisztviselőkkel, akiknek jobbak voltak az előléptetési esélyeik. A kérelmet előterjesztők hivatkoztak az osztrák példára. Ott a tiszteknek két nagy csoportja volt, a katonai állomány mellett, a különleges szolgálatot teljesítők, ezen belül is külön csoport a muzeális szolgálatot teljesítő tisztek.²³

A Minisztérium azonban nem támogatta ezt az elképzelést, sőt, erős ellenérzését fogalmazta meg. Szerintük az állománycsoportok számának gyarapítása még tovább növelné a fennálló különbségeket és nagy lenne az adminisztrációs kihatása is, például a szabályzatok átírásával.²⁴

Legnagyobb hiány ekkor a tisztviselőkből és az altisztekből volt, mert a honvédségnél ekkor az állományviszonyok nem tették lehetővé számuk emelését. A kérdés megoldására a Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézetből vettek volna fel németül tökéletesen tudó és a latinban is jártas, a magyar és az általános történelemben jó előmenetelű, tökéletes gép- és gyorsíró tudással rendelkező hölgyeket, akik az egyéves próbaszolgálaton való megfelelés után, az előírt vizsgát letéve, irattári tisztviselővé váltak volna.²⁵ Az elképzelésből nem lett semmi.

A háború kitörésével megszigorodtak többek között az alkalmazás biztonsági előírásai is. Az itt következő példa mutatja, hogy egy felvett gépirónőről milyen előzetes nyomozás folyt. A parancsnok asztalára került lezárt borítékban lévő iratból kiderülnek a személyi adatain kívül a következők: a nagypjánál lakik, három szobás lakásuk van, melyből egyet albérletbe kiadnak. Apjának jól menő ügyvédi irodája, 7 hold szőlője és saját kb. 20 ezer pengő értékű háza van, tehát egyetlen lánya anyagilag teljesen el van látva. Férje tüzérszázados volt, aki vérhasban meghalt. Nagyon unatkozik otthon, az állásra nincs rászorulva, csak szeretne ismét férjhez menni egy katonatiszthez.²⁶

Farkas Ferenc levéltár parancsnok (1942. november 15. – 1945) így jellemezte beosztottjait: „csapatszemmel” nézve nem 100%-os munkaerők. Azonban szellemi munkájuk

²² 1150/kt-1933.

²³ 930/kt.lt-1936.

²⁴ 924/kt-1937.

²⁵ 78/kt.lt-1941.

²⁶ 15/12-1939.

értékes és náluk *jobb nincs*. Ezekkel az urakkal néha nagyon elnézőnek kell lennem. Az eredmény mindamellettt igen jó.²⁷

És még egy érdekesség: mire is lehetett még a levéltárat „használni”?

Vitéz Szöllösy Sándor ezredes, levéltári csoportvezető „gondosan megőrzendő feljegyzés”-e a *levéltári raktárban elhelyezett*, a háborús károktól megóvandó saját holmijainak leírása. Összesen 20 doboz és 10 faláda. Mit tartott a háború alatt feltétlenül megőrzendőnek? Csak néhány kiragadott példa a több oldalas jegyzékből: „finom, új fekete csavaros ceruzám, ruhakefénk, egy csavaros fémkupakos lapos (úti) cognakos üvegünk”, fontos családi okmányok között (például) „villanyrezsónk kifizetett számlája”, egy tekerces erős ruhaszárító kötéll, „anyunak ezüstlapos puder szelencéje, rum és pálinka (üvegekben) egy *rendes iratdobozba rejtve az egyik polcon (álcázva rátett és közbeékelte irattal)*, kb. 800 db különféle cigarettaim, és kb. 40 db szivar, Médikénk menyasszonyruhája, selyemfátyola és koszorúja, fehérsejlyemtaft kombinéja, anyuci orgonaszínű selyemanyagai (hálóingre és bugyira).²⁸

9. lap: Magatartás

Lássuk, milyen magatartást vártak el a tisztai és altisztai alkalmazottaktól!

A titoktartást: a „szószátyárkodás mételeyét a tisztikarból kérlelhetetlenül ki kell irtani”, ezért legalább félélvante a tisztteket és altisztteket előadás keretében emlékeztették ennek betartására. Kémkedési ügyek mutatnak rá, hogy az „altiszttek poharazgatás közben mindent elfecsegnek”.²⁹

A legénységi állományúak nőekkel karonfogva nem járhattak.³⁰

A „vadházasságot” tiltották. – Az „erkölcsileg kifogásolható” hölgyekkel való viszonyt megtiltják, mert egy ilyen kapcsolattal vétenének az egész tisztai/altisztai állás tekintélye ellen. Minden előjáró kötelessége volt alárendeltjei magánéletét megfigyelni és amennyiben szükséges volt szigorú eszközökkel befolyást gyakorolni arra. Minderről erkölcsi oktatás keretében felvilágosítást kellett tartani az állománynak.³¹

A mulatságok jó hírnevének megőrzése. Az előjárók úgy vélték, hogy az estélyeken „borközi állapot”-ban előadódó lovagiassági ügyekkel megsértik tisztikai méltóságát. Az egyre inkább elharapódzó modortalansággal, szabadossággal pedig a tisztikai tekintélyét ássák alá. Ennek megóvása érdekében a kilengéseknek véget akartak vetni, akár a mulatságok rendelettel való betiltásával is.³²

A játékkaszinók látogatásának eltiltása. – „Sem erkölcsi, sem hazafias szempontból nem lehet megbízhatónak tekinteni azt a tisztet, aki kellő akaraterő hijján (!) a kártyaszenvedély rabjává válik, mert ez a biztos elzüllésre viszi és a hűtlenség bűnéig minden cselekmény elkövetésére ráveheti.”³³

²⁷ 332/kt-1944.

²⁸ Levéltári Csoport iratai, vegyes iratok 100. doboz, 1944.

²⁹ 1068/kt-1933.

³⁰ Külön kezelt rendeletek, 24/1935.

³¹ 1132/kt-1933.

³² 1081/kt-1936.

³³ 395/kt.lt-1937.

HM épületeibe való belépés megszigorítása a kémkedés veszélye miatt. – Mivel a levéltár nyilvános jellegű tudományos kutatóintézet volt, napi kapcsolata volt a magánügyfelekkel, itt a belépést akadályozni, szigorítani nem lehetett. De mivel a felettes katonai szervektől sokszor titkos és bizalmas jellegű rendeleteket köröztettek, ezért azokat nem az addig szokásos körzőkönyvvel tudatták, hanem péntekenként a titkári irodában 10–11 óra között hirdették ki azokat; aláírással kellett igazolni a részvételt.

A személyügyi osztálynál naponta az ügyfelek „lézengenek, várakoznak, járkálnak a folyosókon, miközben kíváncsian be-benyitogatnak helyiségbe”, ezért egy háziparancsban elrendelték, hogy minden szobában a beosztott munkatársak külön kulccsal rendelkezzenek, „szigorú kötelességükké téve, hogy aki a helyiségből, még ha rövid időre is eltávozik”, és ott nem maradt más kolléga, „a szobákat kulccsal mindig jól le kell zárni.”³⁴

A telefon használata. – A készülék felvételekor a „Halló” szó bemondását megtiltják. A hivatalos mondat: „itt+név+rendfokozat”, a hívónak ugyanígy kellett válaszolnia, a beszélgetés befejezését a „vége” szó jelentette.³⁵

Angol nyelvtanfolyam nem látogatható. – British Council tanfolyamot szervezett a köz-hivatalok alkalmazottjai részére. Bizonyos értesülések alapján azonban a katonai vezetés feltételezte, hogy ez propaganda, és az angol politikai-, gazdasági és katonai hírszerzés céljait szolgálja, ezért megtiltotta a hivatásos állomány részére annak látogatását.³⁶

Eszpresszók látogatásának eltiltása. – A kiadott tiltó rendelkezés szerint a tisztek és hason-állásúak egyenruhában nem mehettek be az eszpresszóba. Olyan presszó látogatása, ahol csak állva lehetett fogyasztani, egyenruhában tilos volt. Az asztaloknál ülve „elvileg megengedhető, de nem kívánatos” az egyenruhás megjelenés.³⁷

10. lap: Öltözködés

Mivel a levéltár munkatársainak nagyobb részét a hivatásos állomány tette ki, szólnunk még néhány szót az egyenruha viselésről.

„Tekintettel arra, hogy az egyenruha viselése a bajtársiasságot és az együvé tartozás érzését fejleszti, növeli a hivatással járó önértetet”, ezért a levéltárban is minden szolgálatot egyenruhában voltak kötelesek teljesíteni a tisztek és a tisztviselők.³⁸

Gyakran hívták fel az előjárók a figyelmet az egyenruha szabályos viselésére: a sapkákat nem lehetett félrecsapva, vagy fejbe húzva hordani, kigombolt köpeny viselését nem engedték, a kesztyűt felhúzva és nem kézben vagy zsebben kellett viselni. Gond volt, hogy a kardot sokan nem kötik fel, hanem a karjukra akasztva hordják. A legénység ruházata pedig elhanyagolt, zsíros, foltos, sötét, sokszor rongyos is.³⁹

Mindig és mindenhol kötelező volt az egyenruha viselése, néhány alkalmat (sportolás, kirándulás, fürdőhely, egyes magánügyek intézése stb.) kivéve. „Nem engedhető meg, hogy a honvédség minden polgári öltözetnél többet jelentő egyenruhája munkaruhává alacsonyodjék le, melyet a szolgálat után azonnal polgári ruhára cserélnek le.” A Honvédség

³⁴ 438/kt.lt-1938.

³⁵ 2/26/kt-1943.

³⁶ 2/18/kt.lt-1940. 18 sz. házi parancs.

³⁷ 2/9/kt-1943.

³⁸ 1283/kt-1932.

³⁹ Külön kezelt rendeletek, 24/1935.

Főparancsnoka olyan szigorúan vette ezt a kérdést, hogy kilátásba helyezte: ha gyökeres változás e téren nem lesz, „úgy a polgári ruha viselésének a belföldön való teljes betiltására a szükséges lépéseket meg fogom tenni.”⁴⁰

A háború alatt további megszorítások születtek az egyenruha, értsd a tiszti rang tekintélyének megőrzésének védelmében. A tisztek például egyenruhában nem állhattak sorban az élelmiszer üzletek előtt. Vagy például a tiszteknek a budapesti helyőrséghez tartozó Margit-szigeti üdülőben is hordani kellett az oldalfegyvereiket.⁴¹

11. lap: Ünnepségek

Természetesen ekkor is megvoltak az ünneplések irányelvei, a történelmi események a kor adott politikai irányvonalának megfelelő értelmezésére vonatkozóan.

Egy 1937-ben kiadott rendeletről például megtudhatjuk, hogy a „március 15-e nem a forradalom napja, hanem a nemzeti és népszabadság, a magyarság élni akarásának hatalmas kinyilatkoztatása... A lelkesedés hevületében ők nem a fegyverek eldobására izgatnak, (mint 1918-ban a)» nem akarok katonát látni« örült és gaz kijelentésben tobzódó csöcselék), ellenkezőleg: megragadták a fegyvereket, hogy a magyar szabadságot kivívják és biztosítsák.” Az ünnepen rá kellett mutatni, hogy „a csonka haza megrablói milyen alávalóan próbálták már akkor orgyilokkal hátra döfni a nemzetet (oláh vérfürdők, szerb kegyetlenkedések stb.), de a nyílt harcmezőn mindig megfutottak. Igen jó nevelő hatást érhetünk el, ha 1-2 csatajelenetet elmondunk az egyéni hősiesség példázásával.” A haza visszafoglalását kellett kidomborítani, és hogy ehhez egy mód vezetett „a mindent letipró, ellenállhatatlan új magyar roham”. Egy-két irodalmi és művészeti műsorszám is lehetett a megemlékezési ünnepségen, de a fő elv a „keveset, de jót adjunk!” volt. Legfontosabb volt a rövid, de tartalmas és hatásosan előadott ünnepi beszéd. A „hősi kultusz fejlesztésére” ajánlották például az emlékmű koszorúzását, a múzeumi gyűjtemény vezetéssel történő bemutatását, vagy a régi honvéd sírokat felkeresni és feldiszíteni.

De mindeközben „minden politikai színezetet [el kellett] kerülni”.⁴²

A Levéltár és a Múzeum 20. fennállási ünnepségét együttesen november 16-án 13 órakor a Hadimúzeum könyvtárában tartották meg a két igazgató megemlékezésével, majd 19 órakor a Tiszti Kaszinó Vadász szobájában „bajtársi sörözés” volt, amelyre az Országos Levéltári kollégákat is meghívták.⁴³

Lehetősége volt a munkatársaknak részt venni a kassai bevonulás alkalmából „a magyarság ez örömteljes ünnepén”. A magánszemélyeket, a katona állományúakat, a tisztviselőket családtagjaikkal úgynevezett filléres vonatokkal szállították az ünnepség helyszínére. A levéltárból hat ember vett részt ezen családtagjaikkal együtt.⁴⁴

Október 6-a katonai szünnap volt, a legénységnek Istentiszteleten kellett részt venni, a nap jelentőségét előadás keretében méltatni kellett.⁴⁵

⁴⁰ 14/8/kt.lt-1938.

⁴¹ 2/27/kt-1943.

⁴² 246/kt.lt-1937. (Kiegészítés tőlem – F. Gy.)

⁴³ 15/1938.

⁴⁴ 685/kt.lt-1938.

⁴⁵ 15/36-1939.

Az erdélyi bevonulás alkalmából Horthy Miklós kormányzó szeptember 15-én érkezett Kolozsvárra. A levéltárból két fő vehetett részt az ünnepségen. „A felszabadult területen maradni tilos.” Az öltözet Kolozsváron egyenruha, fehér kesztyűvel, összes kítüntetéssel. A Budapestről induló vonathoz „étkezőkocsit valószínűleg csatolnak, de célszerű élelmezést vinni.” A gépkocsival való utazást a VKF nem engedélyezte.⁴⁶

Természetesen ekkor is voltak hivatalos kirendelések. 1943-ban például temetésekre öt alkalommal összesen 15 személyt, a hadirokkant zászlóavatási ünnepségre három, a kormányzó születésnapjára egy, a Nemzeti Munkaközpont által felállított a „Magyar Munka” szobrának leleplezésére két, a Hősök emlékművének megkoszorúzására egy, a Pápa koronázási évfordulója alkalmából rendezett ünnepi istentiszteletre egy személyt kellett küldeni.⁴⁷

12. lap: Az iratanyag kezelése és közzlése

Nézzük, milyen gondok merültek fel dokumentumaink használatakor!

1848–49 hadbíróági és haditörvényszéki iratanyagát 1920 után zárt anyagként kezelték, mert a levéltár vezetése úgy látta „az akkori felzaklatott politikai helyzetben”, hogy a szabadságharcban szerepet vitt egyénekről nem előnyös, vagy esetleg kegyeletsértő adatok látnának napvilágot. A történeti kutatások tárgyilagossága azonban előrehaladt – vélték 1936-ban, és a kutatás számára szabaddá tették azokat, tekintettel arra, hogy „nemzeti múltunkra előnyös képet fog alkotni”. Egyébként zárt anyagban való kutatás engedélyezése a Honvédelmi Miniszter feladata volt.⁴⁸

A háború előszeleként 1940-től mindenfajta nyilvánosságra kerülő levéltári–irodalmi közlés fokozott óvatosságot és fokozott előzetes elbírálást kapott. A levéltár alkalmazottjai közleményeiket, cikkeiket csak akkor juttathatták el a sajtónak, ha azt a parancsnokság felülbírálta. És arra is felhívták a munkatársak figyelmét, hogy a Levéltár magas szintjének és tekintélyének megfelelő közleményeket jelentessenek meg, nem „akárhogyan, akármit”.⁴⁹

A Levéltár 1926-ban megőrzés céljából nyomtatott könyvanyag formájában megjelenítette a Tisza gyilkosságban megtartott főtárgyalás anyagát. Ugyanis Csáky Károly vezérezredes, akkori honvédelmi miniszternek az volt a nézete, hogy azt a politikusokhoz és más érdekeltekhez el kell juttatni. Ezt azonban később megváltoztatta, „mivel a főtárgyaláson kihallgatott prominens személyiségek kényes szereplésével kapcsolatosan nem akarta szerepüket a nyilvánosság előtt szellőztetni.” Az anyag teljes terjedelmében 700 kg-t nyomott, temérdek helyet foglalt el, és a Levéltárban „a mai napig lomként elhever”. A szűkös tárolási viszonyok miatt Major Miklós parancsnok 1941-ben kérte az anyag (néhány példány kivételével való) megsemmisítését. Ez „tekintettel arra, hogy rég eltemetett és feledésbe ment gyászos dolgok firtatása és szellőztetése, amúgy sem lehet kívánatos” minden további nélkül megtörténhetne elégetéssel.⁵⁰ Ez valószínűleg meg is történt, mert a Tisza István gyilkosság peranyaga nem maradt ránk.

⁴⁶ 378/kt.lt-1941.

⁴⁷ 7/1943.

⁴⁸ 819/1936.

⁴⁹ 1/8/kt.lt-1940.

⁵⁰ 104/kt.lt-1941.

A háború alatt a feldolgozási munka (többek között az akkori háború anyagának feltárása) nem nagyon folyt. Ez az anyag egyébként zárt anyagnak minősült, otthoni munkára kiadni nem lehetett. A tiszteletdíjasként alkalmazott „nyugállományú uraktól (tábornok, ezredes) elvárni nem lehet, hogy bejárjanak, és a levéltárban dolgozzanak, inkább otthon és este.” Ezt viszont csak magasabb honoráriumért tették meg, amit ekkor a levéltár már nehezen tudott kigazdálkodni.

Nagy dilemma volt a levéltár számára a háború alatt az iratok biztonságba helyezésének módja. Hosszas megfontolás után az Országos Levéltár pincéje mellett döntöttek, annak tapasztalata alapján, mely szerint minden olyan kísérletezés, hogy az anyagot vidéken rejtsek el, „szomorú következményekkel járt: az anyag 50-100%-a elpusztult, rothadás, kopás, elhalványulás stb. folytán”. Az Országos Levéltár épülete teherbírás és szilárdság tekintetében egyetlen volt az országban, amelyik vasbetonból épült, a tűzbiztonsága is páratlan volt, mert a tető is vasbetonból volt, teljesen fa nélkül. Az alagsort a padlásig 5 vastag (kb. 40 cm) vasbeton födém védte. Úgy tartották, hogy ha az épület egyik vagy másik része össze is omlik, az egész aligha mehetett volna tönkre, sőt, a törmelék még védte is volna az óvóhelyet. A véleményadásra kirendelt hadmérnökök jegyzőkönyvi megállapítása szerint 250 kg-os bombát is kibír. A személyügyi csoport viszont, a folyó ügyintézés biztosítása miatt az újszászi Orczy kastélyba települt ki, s ide viszik majd ki a térképtár és a levéltár régi anyagát is.⁵¹

13. lap: Segélyezés

1930-ban illetményrendezésre került sor a honvédség állományában. Ezáltal többszörösen is csökkentek és nem emelkedtek a bérek. A megélhetés egyre nehezebb vált. A segélyezés céljaira fordított összegek viszont szintén nem emelkedtek. A helyzetet segítő (!) kidolgozták a segélyezés fő irányelveit: csak a tényleg rászorult és önhibájukon kívül súlyos anyagi helyzetbe kerültek részesülhetnek benne, „a kis bajt pedig mindenki saját erejéből igyekezzék áthidalni”.

Betegsége és halálesetre fizettek, temetésre nem, mert – mint megjegyzi a rendelkezés – „a temetéseknel általában fölösleges fényűzés van, a temetés legyen csak a család anyagi korlátainak megfelelő”.

A betöréses lopás, tűz- vagy vízkárok esetén csak súlyosabb esetekben igényelhettek segítyt a munkatársak. Fogászati eljárásra nem járt, csak összességében súlyosbító körülményként lehetett figyelembe venni. Gyerekszületés esetére segély folyósítását személyre szabottan tervezték megállapítani.

Kategorikusan kizárták a segélyezés köréből a diétás étkezés költségeit, a kiházasítást, vagy a gyerekek taníttatását.⁵²

⁵¹ 332/kt-1944.

⁵² 171/1938.

14. lap: Hangulatjelentés

A háború tartama alatt végig szondázták a hivatásos állomány magatartását, hozzáállását a háborús viszonyokhoz.

1941-ben a felmérés megállapítja, hogy a tiszthelyettesi kar életkörülményei nehezedtek a drágaság miatt. Elégedetlenséget váltott ki a sorban állás, az alapvető közszükségleti cikkekhez való hozzájutás nehézsége. A tiszteknek még biztosítva volt a ruha ellátás, de feleségeiknek és a gyerekeiknek már nem. Kérik, hogy a szolgálati igazolványra a család részére évente egy pár cipő vásárlására vagy készítésére kapjanak engedélyt.

1942-ben már a tiszték ruhaigénylésének megadása is nehézkes, és igényt tartának kenyérpótlásra is. – 1943-ban már csak a burgonyával és a szárazfőzelékkel való ellátás volt biztosítva, a tiszti étkezdében is csökkentették a hús heti fejadagját. A honvédség által adott külön hússzelvényeket azonban az üzletekben nem fogadták el. Egyre elkeserítőbbé vált a családtagok ruha és cipő ellátási helyzete is.⁵³

15. lap: „Bűnügyek” a levéltárban

1918 novemberében zavaros társadalmi helyzetben született a levéltár, így nem nélkülözte a kisebb-nagyobb bűneseteket. Novemberben, amikor a tiszték „bizalmi” gyűlésen voltak, egyikük asztalát feltörték és egy arany órát láncsal együtt elloptak belőle. Egy hölgy alkalmazottnak az értékes boáját tulajdonították el. A tetteseket még csak keresni sem lehetett.⁵⁴

Nem teljesen ebbe a kategóriába tartozik, mégis mint anyagi veszteséget kell elszámolni a román harácsolást. 1919. augusztus 17-én egy század román gyalogság megszállta a Nándor laktanya épületét, az őrséget lefegyverezte és tárgyakat kezdett elvinni. Gabányi János, aki a közelben lakott, híret vette a dolognak, felsietett az intézetbe, ahol románul egy kicsit beszélve tiltakozott az egység parancsnokánál, Radulescu Demeter őrnagynál a történetek miatt. Ezért a már kocsira felrakott írógépeket visszaadták, viszont a fényképezési műterem gépeit és egyéb berendezési tárgyakat is elvittek. Hiába léptek közbe Mardaescu és Painetescu tábornoknál, valamint az antant misszióknál, a legalább 20 000 korona értékű tárgyakat nem kapták vissza, „a tettesek kideríthetők nem voltak” címmel.⁵⁵

Koncz Ferenc gazdasági főelőadó, a levéltár gazdasági hivatalának főnöke és Tyószin Vazul főszámvivő a számlák hamisítását, a vizsgálatot végző katonai ügyész szerint, nagy rafinériával végezte. Tyószin főszámvivőt saját felesége vádolta meg a Hadik-laktanya ügyészenél azzal, hogy sikkasztott és közokiratot hamisított. Az 1923-as költségvetési évben a megtakarításként meglévő pénzüsszeget a gazdasági hivatal főnöke az intézet számára úgy kívánta megmenteni, hogy Tyószint megbízta: nagyobb mennyiségű papírt vásároljon a Centrum cégnél. A számla összegeként 6 158 160 koronát tüntettek fel, holott a vásárlás értéke csak 200 000 korona volt. Megállapítható volt, hogy a hamisítások legalább egy év óta tartottak. Ehhez hozzájárult Koncz iránti „feltétlen és sziklaszilárd bizalom”, valamint, hogy az általa vezetett számvétségűtől soha egyetlen észrevétel nem érke-

⁵³ 128/kt-1942.

⁵⁴ 1307/lt-1920.

⁵⁵ Uo.

zett a havi számadásokra. Koncz „vétkes gondatlanságból származó hanyagsággal nem vette észre” azokat. Az ebből származó hiányt a rovancsoló bizottság 16 859 572 koronában állapította meg. Ez elsősorban a Centrum cég hamisított számláiból jött össze, valamint egy nem létező budapesti cég bélyegzőjével és aláírásával, amelyet Novotny Albert tiszthelyettes készített. A kár megtérítésére a főelőadó felajánlotta értékpapírjait, melyek értéke 35 és fél millió koronára rúgott, ezért fogva tartásától eltekintettek. Sikkasztás és közokirat hamisítás lett a vád. A bírósági főtárgyalást 1925. szeptember 10/12-re tűzték ki. Sajnos a Hb. 6276-1924. számú nyomozati és perirat hiányzik a Budapesti Hadbíróóság 1924. évi iratai közül.⁵⁶ A büntetésről annyit tudunk, hogy Koncz Ferencet átmeneti illetményel nyugállományba helyezték, Tyószin Vazult az 1. vegyesdandár parancsnokság állományába helyezték át.

Kolkopf József honvéd (aki a m. kir. 4. honvéd kerékpáros zászlóalj állományába tartozott) 1927. szeptember 7-én 19 órakor a Mária Terézia laktanyában elhelyezett Hadtörténelmi Múzeum folyosójára a veranda párkányán való átmászás után behatolt, az ott elhelyezett, bezárt, 3 db szekrényt szuronnal felfeszítette. 99 db éles olasz golyószóró töltényt, 3 db francia fegyvertöltényt, egy tár éles csendőrségi fegyvertöltényt akart eltulajdonítani, összesen 2 pengőt meghaladó értékben – azonban tetten érték és elfogták.⁵⁷ Később a nyomozási eljárás során az eltulajdonítani akart töltények értékét 30,55 pengő értékűnek tartották. Az iratok hiánya miatt a büntetés mértékéről nincs adatunk. (Budapesti törvényszék Hb. 470/1927).⁵⁸

1932-ben egy névtelen feljelentő („jót akaró”) értesítése alapján jutott a levéltár tudomására, hogy egy nyugállományú tábornok folyamatosan „gyűjt” régi iratokat a levéltárból, és azok eladásával üzletszerűen foglalkozik. A feljelentő interpellációval való fenyegetés mellett követelte, hogy ennek a „szokatlan” eljárásnak 24 órán belül vessenek véget. „Bejelentésének félre tétele a tisztikar anyagi érdekeltségének gyanúját ébresztené... A szokatlan hang, gyanúsítás és fenyegetés, valamint a névtelenség ellenére a vád tisztázása... okvetlenül szükségesnek látszik” – vélte a vezetőség. A házi vizsgálat megállapította, hogy bizonyos Generalkommando és Landesgericht anyagok kerültek bizományosi forgalomba. Nem volt azonban feljegyzés arról, hogy kiknek adtak ebben kutatási engedélyt. A levéltár megalakulása utáni években olyannyira nem tartották ezeket a dokumentumokat értékesnek, hogy ki is akarták selejtezni, így a megőrzésére sem fektettek súlyt. Egy megnevezett tábornokra terelődött a gyanú, aki több éven keresztül tulajdonképpen felügyelet nélkül kutatta ezt az amúgy a pincében tárolt iratanyagot. Valószínűleg bélyeget, illetve pecsétetes leveleket gyűjtött ki belőlük, valamint a korabeli iratok hátoldalát jegyzetpapírként használta. Mindenesetre a levéltár szigorításokat vezetett be az iratok kutatására.⁵⁹

1940-ben a levéltár állományába tartozó néhány alezredes szolgálati kötelességüket megszegve lehetővé tették, hogy a polgári alkalmazottak kitüntetés igazolási ügyekben soron kívül való elintézésével az ügyfelektől saját hasznukra pénzt fogadjanak el, sőt egyes esetekben közokirat hamisítást is elkövettek.⁶⁰ Mivel a vesztegetési vádat nem tud-

⁵⁶ 15/titkos lt.-1925. és 289/ titkos lt.-1924.

⁵⁷ 1273/ Hmúz-1927.

⁵⁸ 1483/ Hmúz-1927.

⁵⁹ 357/fg-1932.

⁶⁰ 368/kt.lt-1940.

ták hivatalosan igazolni, az átkerült a bűnvádi eljárás keretei közül a fegyelmi eljárásba. Ennek „eredményeképp” az egyik tiszthelyettes 14 napi szabafogságot kapott, de ő is csak azért, mert „az ellene felhozott megvesztegetési vád ellen nem védekezett, hanem nem katonás viselkedéssel öngyilkossági kísérletet követett el, s ezzel magát bűncselekmény gyanújának tette ki”.⁶¹

16. lap: Bécs és Berlin

A békeszerződésben biztosított jog alapján nagy elánnal folyt a munka a több néven is nevezett bécsi kirendeltségen. 1940-re viszont úgy értékelték helyzetüket, hogy úgyszólván csak túrt vendégek a Heeresarchivban. Ennek következtében próbáltak az ott dolgozók minden olyan magyar részről felmerült követelést elhárítani, amelyek a badeni szerződésben nem voltak benne, mint például a magyar ezredek zászlóinak elkérése, vagy a Mária Terézia Rend rendjelei hiányzó példányainak megszerzése az Osztrák Múzeumtól, de Radetzky tábornok rendjeleinek az átengedését (!) is kérték magyar részről, holott a németek számára ő nemzeti hős volt. A kirendeltség úgy ítélte meg, hogy az ilyen jellegű kérések csak a további tárgyalásokat fogják nehezíteni, holott a Heeresmuseum akkori igazgatója nem volt magyarbarátnak mondható. „Igen kicsinyes és nagyon bajos vele tárgyalni” – írták róla, főleg, ha erre még jogalap sincs.⁶²

Nem annyira közismert, de a berlini katonai levéltárban is volt egy magyar kiküldött. Farkas Ferenc levéltár parancsnok 1943-as bécsi és berlini utazása során azt tapasztalta, hogy a németek – nemzetközi szerződés híján – gátolni igyekeznek a magyar kirendelt munkáját azzal is, hogy nem lehetett az exponenst másra lecserelni és a létszámot sem lehetett szaporítani. A bécsi osztrák–német vezetőség 1943-ban tárgytalannak tekintette a badeni megállapodást és nem is kívánt újat kötni.

A német Walter Scherff ezredes – aki az összes német Heeresarchiv előjárója volt – szerint a levéltárak „egyedülálló, különleges feladata elsősorban a Führer hadvezéri működését figyelemmel kísérni és minden fontosabb döntését, intézkedését, kifejezésre juttatott gondolatait, nézeteit megörökíteni.” Erre külön személyzet is volt: a gyorsírók, akik állandóan a Führer közelében voltak. Nézete alapján Potsdam lenne az egyetlen „Kriegsarchiv-város”, ahol mindent egyesítenének. A magyar levéltári vezetőség úgy látta, hogy a berlini kirendeltséget mihamarább a berlini magyar követségnek kellene alárendelni, hogy így a működésének legalább diplomáciai alapja legyen, mert akkor csak Rudolf Kiszling tábornok (a bécsi Kriegsarchiv vezetője) jóakaratából végezhetette a munkáját, de a GESTAPO bármelyik pillanatban, mint tartós engedély nélküli egyéneket, a kollégákat kiutasíthatta volna.⁶³

Bécsi kirendeltségünk sok mindent átvészelve, ma is működik, Berlinbe, illetve a potsdami katonai levéltárba viszont ezután már nem térhettünk vissza.

*

⁶¹ 304/kt.lt-1940.

⁶² 272/kt.lt-1941.

⁶³ 227/kt-1943.

Talán azért „vetemedtem” e lapok leírására, mert nekem, aki jó pár évet eltöltött a levéltárban, szinte mindegyik napi szinten ismerős, és mi – egy későbbi nemzedék – levéltári életéből is visszaköszönő témákról és problémákról adnak hírt. Sokat közülük a megalapítás óta máig „cipelünk magunkkal” kielégítő megoldások nélkül.

De ez a 100 év mutatja, hogy a levéltár volt, van, és remélem, még lesz is.

1920. május hó.

A m. kir. honvédelmi minister ur önmagyméltóságának meghagyásából
A Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum
 (II. Bécsikapu-tér 4. sz. — Telefon 106—76.)
 a 48-as honvédek országos bizottságával és a polgársággal karöltve
BUDAVÁR BEVÉTELÉNEK 71-ik ÉVFORDULÓJA
 alkalmából

EMLÉKÜNNEPET

rendez, melyre a T. Cimet tisztelettel meghívja
 a Rendezőbizottság.

Megjelenés május 23-án, polgári személyek részéről lehetőleg díszmagyarban vagy feketeben; katonák tábori öltözetben. ○○○○

Kedvezőtlen időjárás esetén a 23-ai ünnepség módosul. Ez erre vonatkozó előzetes értesítéseket a napilapok május 21-én fogják közölni.

E meghívó az ünnepségek mindegyikén igazolványul és a helyőrségi templomba, valamint a Disz-téri szoborünnepéyre belépőjegyül szolgál. A Bátyasétányon 23-án délelőtt tartandó sétahangversenyre csak a helyszínen váltott jeggyel lehet bejutni. Ára 5 K. A jövedelem a 48-as honvédek javára és 48-as ereklyék beszerzésére szolgál.

Budavár bevételének emlékünnep, 1920

Május 23-án délelőtt 11 órakor **SZOBORÜNNEPÉLY.**

MŰSOR:

1. *Aggházy Károly* „Ima a hazáért”: Budai Dalárda.
2. **Megnyitó beszéd:** *Béldoki Soós Károly*, honvédelmi minister.
3. **Szavalt:** *Helttyey Aranka* művésznő, a Nemzeti Színház tagja.
4. **Ünnepi beszéd:** *P. Zadravecz István* tábori püspök. A beszéd alatt a szobor megkoszorúzása. **Hymnus:** Budai Dalárda és katonazenekar.
5. **Szavalt:** *Bakó László* művész, a Nemzeti Színház tagja.
6. **Szózat:** Budai Dalárda.

A kivonult csapatok díszmenete.

Az ünnepség után **SÉTAHANGVERSENY** a Bátyasétányon. Közben *Aggházy Kamil* őrnagy előadása Budavár 1849-i ostromáról, az ostromnál használatban volt zászlók, leggyerek stb. bemutatásával.

Balfé, tózsde stb.

Budavár bevétele szobor ünnepélyének műsora, 1920

2 0. 2 0 4. szám.

Elnökség A.1937.

Nagyméltóságú

C z i b u r A n d o r
altábornagy urnak,
a m.kir.Hadilevéltár főigazgatója,

Budapest, 1937. évi június hó 3-án.

B u d a p e s t .

Folyó évi május hó 17-én a Hadilevéltárban tett látogatásom alkalmával megelégedéssel állapítottam meg, hogy az általam megtekintett Férképtörténeti kiállítás teljes szakzsérséggel, ugy a szakemberek, mint a művelt közönség részére is igen tanulságosan és érdekesen van összeállítva és elrendezve.

Ugyanakkor örömmel tapasztaltam a helyszínen, hogy a Hadilevéltárban az általam különben is ismert igen magas színvonalu komoly és értékes tudományos munka jó mederben folyik.

Mindzekért teljes elismeréscmet fejezem ki.

M. KIR. HADILEVÉLTÁR FŐIGAZGATÓ	
VETTEM:	
Budapest, 1937. évi június 5. a	
50 7/10. H. szim.	
1937	

Röder

*Június 5-én kiküldtettem. VTB-kiadás
Június 10-án*

Röder Vilmos honvédelmi miniszter dicsérete, 1937

Tervezet.

1938.november 16.

h
13 -ig gyülekezés a Hadimuzeum könyvtárában

Résztvesznek: a Hadilevéltár és Hadimuzeum tisztikarai,
altisztjei és polgári alkalmazottai.

Sorrend.

Bevezető: Vitéz Aggházy Kamil ezredes, a Hadimuzeum
igazgatója.

Ünnepi megemlékezés: Czibur Andor altábornagy, a Ha-
dilevéltár főigazgatója

A Hadilevéltár és
a Hadimuzeum 20 éves
fennállása alkalmából
kiadott közös parancs
felolvasása: Dr.Timon Béla alezredes, a Ha-
dilevéltár titkára.

Este: bajtársi sörözés a Tisztikaszinó éttermében.

A Levéltár és a Múzeum megalakulása 20. évfordulójának megünneplése

Gyöngyi Farkas

PAGES OF OUR LIVES AT THE ARCHIVES, 1919–1945

(Abstract)

The publication evokes the memory of the everyday life of the Military History Archives from its beginnings until 1945. This is history “from below”. The author gives small details about the difficulties of housing the documents, about the regulations (employment, dress code, behaviour) governing the lives of the fellows, mainly of those part of the military organization; details about document management, about the tasks, the development of the archives, and about the issues in connection with its survival.

Gyöngyi Farkas

DIE BLÄTTER UNSERES LEBENS IM ARCHIV, 1919–1945

(Resümee)

Die Mitteilung stellt eine Erinnerung an den Alltag des Archivs für Militärgeschichte zwischen seiner Gründung und dem Jahr 1945 dar. Geschichte „von unten gesehen“. Kleine Details über die Schwierigkeiten der Unterbringung, die Vorschriften (Einstellung, Bekleidung, Verhalten), die das Leben der Mitarbeiter, vor allem des Soldatenbestandes, regelten, über die Handhabung des Aktenmaterials, die Arbeitsaufgaben und die Fragen der Entwicklung, ja sogar des Erhalten Bleibens des Archivs.

Gyöngyi Farkas

LE QUOTIDIEN AU SEIN DES ARCHIVES, 1919–1945

(Résumé)

Cette publication évoque le quotidien des Archives d'Histoire militaire depuis sa fondation jusqu'en 1945. L'histoire « vue d'en bas ». Quelques détails sur les difficultés d'installation et les règles (emploi, habits, comportement) applicables avant tout aux collaborateurs militaires, sur la gestion des documents, les missions professionnelles et les questions relatives au développement, voire à la sauvegarde des Archives.

Дёнди Фаркаш

СТРАНИЦЫ НАШЕЙ АРХИВНОЙ ЖИЗНИ, 1919–1945-ИЕ ГОДЫ

(Резюме)

Данная публикация воспоминание о повседневной жизни Военно-Исторического Архива начиная от его основания в периоде до 1945-ого года. История с «вида снизу». Небольшие детали о трудностях складирования, о тех правилах (пригодность к работе, одежда, поведение), которые регулировали жизнь сотрудников, в первую очередь военнослужащих, об обработке письменных документов и рабочих заданиях, о вопросах развития и даже сохранении архива.